

Práce s vyššími ročníky na porozumění skutečnosti

Julia Selg, Peter Selg

Postavit člověka do tohoto světa

- k tomuto cíli by podle Rudolfa Steinera měla směřovat výuka vyšších ročníků. Pokud se toto nepodaří, zůstane waldorfská škola pouhou „frází“ (1). Jak Steiner dále pokračuje, v případě waldorfské pedagogiky dospívajících se jedná o výchovu, která probouzí, výchovu, která musí otevřít „šíři obzorů pro život“ a působit proti „odpadnutí z dobového vývoje“ - neboť ohledně dospívajících jde o to, aby porozuměli přítomnosti, „veškerému-, veškerému nejbližšímu životu“ (2).

Sociální svět, v němž dospívající žijí, se v minulém roce masivně změnil. To se dotýká jejich přítomnosti, stejně jako jejich perspektiv do budoucna. Jedná se o jakýsi přelom, který mladou generaci zasáhne mnohem trvaleji, než-li generaci jejich učitelů. Proto se tedy nelze vyhnout v krátkodobém či střednědobém výhledu tomu, aby výuka na středním stupni waldorfských škol tematizovala současné dění – právě i s ohledem na polarizující, jednostranně zaměřené a celkově povrchní zpravodajství v „předních médiích“.

Waldorfské školy by nedostály správně svému vzdělávacímu závazku vůči svým dospívajícím studentům ani, kdyby s tichým mlčením tabuizovaly toto tak zvané ožehavé téma, ani, kdyby výslovně zakázaly o tématu „korony“ myslet a mluvit. Tudíž jediné, co je třeba řešit, je otázka, *jak* toto výbušné téma uchopit produktivním způsobem.

Aby se udělal krok směrem vpřed a k věci, a tím se překonaly rovněž sociální propasti, bude nutný mnohostranný pohled a diferencované pozorování komplexních souvislostí (3). Aby žáci mohli rozvinout takový diferencovaný přístup ke skutečnosti, potřebují poučené učitele, kteří se o svoji současnost ze široka a mnohostranně zajímají.

Rovněž potřebují odpovídající nástroje, aby mohli zacházet se zdroji a výroky. Nadto však potřebují i schopnosti aktivně překonávat krize a utvářet budoucnost. Hledět skutečnosti do tváře – a stát se tím, kdo utváří: Jakou pomoc lze vyzískat z waldorfské pedagogiky, aniž by se výuka, která se pokouší toto umožnit, neroztříštila o útesy již tak dosti extrémně polarizovaného společenského klimatu?

„Vnitřní pojem pravdy“

Rudolf Steiner při výuce na vyšším stupni výslovně klade důraz na podporu individuálního pohledu a síly úsudku; taktéž hovoří o podpoře „smyslu pro pravdu“ v dospívání, o rozvoji „správného vnitřního pojmu pravdy“, jenž se musí stát faktorem suverenity a zralosti jednotlivce. (4) Pro rozvíjení takto vnímaného smyslu pro pravdu dává naše přítomnost bohaté příležitosti. Cílem přitom právě nemůže být to, abychom v celkově obtížně prohlédnutelné situaci koronové krize našli a pojmenovali domnělého *viníka* nebo ukázali, v čem tkví *problém*, nýbrž abychom získali přehled o různých ekologických, sociálních, politických a ekonomických silách, které, pozorovány pod zvětšovací sklem této krize, ovlivňují a ohrožují budoucnost lidstva a Země. O těchto silách a faktorech můžeme vědět výrazně více, než co se většina dospívajících může sama od sebe dozvědět ze svého okolí a z médií. Platí přitom, i když to není vůbec jednoduché, že je třeba cvičit pohyblivost perspektiv, všímat si nesrovnalostí ve výrocih různých stran, rozpoznat paradigmat a vztahové rámce, jejichž působnost se zvyšuje tím, že nejsou pojmenovány a jsou prosazovány v mlčenlivé tichosti, odolávat dvojznačností a nesoudit příliš rychle. Pravda je složitý útvar. Toto si přiznat, není o sobě nic paralyzujícího, nýbrž něco veskrze generujícího zážitek svobody.

Člověk na své cestě k vlastnímu smyslu pro pravdu poznává sebe sama, tím, že se prožívá coby člověk přemýšlející, reflektující a rozlišující, jako samostatně myslící duše, která se emancipuje od dogmat a nálepek – i od těch, která se neustále opakují v médiích – a tím si rozvíjí důvěru ve vlastní vnímání a zkušenost, ve vlastní dojmy a pocity.

V době „umělé inteligence“ a „robotiky“, „chatbotů“ a nekonečných virtuálních světů potřebují mladí lidé síly osvícení ve smyslu Immanuela Kanta - potřebují odvahu, aby použili svůj vlastní náhled. Potřebují ovšem také pomoc při „obraně člověka“ (5) a svého vlastního lidství, aby dokázali prohlédnout svody umělých a technických vyobrazení člověka – včetně obrazu sebe samých -, kdy se jim tyto ve smyslu Noaha Yuvala Hararise snaží namluvit, že vlastní Já je stejně tak málo skutečné, jako Santa Klaus či velikonoční zajíček.

„Dnes se stěžít nabízí něco společensky naléhavějšího, než globální odpor proti zvyšujícímu se autoritářství po celém světě,“ řekl v říjnu 2020 ve frankfurtském Paulskirche (6) Amartya Sen, nositel Mírové ceny německého knižního obchodu. Neexistuje však pouze autoritářství, které vytvářejí a používají političtí vládcí a diktátorské struktury, ale také autoritářství paradigmatických ustanovení moderního materialismu a jeho technologií, jeho ideologie člověka, který je o sobě nesvobodný a bez úsudku, a jako takového je třeba jej dozorovat a ovládat. Řečeno s Karlem Jaspersem, obraz člověka, který považujeme za pravdivý, se stává „faktorem“ naší skutečnosti a našeho života - možná tím rozhodujícím. Naučit se jej prožívat a vnímat jej, je nutný první krok.

Rozhovor

Názorový střet v hodnocení situace kolem korony byl a je určován strachem, který ovládá společnost, a který je v neposlední řadě vyvoláván záplavou příliš vyhocených, polarizujících prohlášení v masmédiích, a rozdmýcháván veřejným pomlouváním kritických hlasů, což se děje ve velkém stylu. Za uplynulou dobu vidíme dramatické trhliny v sociálních vláknech společnosti, rovněž v sociálních vláknech školy a v samotných vztahových sítích dospívajících lidí. Na rozdílných hodnoceních nebezpečí a následných nutných etických reakcích se lámou přátelství – v takovém rozsahu, jaký je v biografii mnoha mladých lidí zcela jedinečný.

Jak lze překonat tyto vážné sociální rozpory? Více než kdy jindy se musíme starat o kulturu rozhovoru – o výuku a nácvik schopnosti dialogu, rovněž s lidmi naprosto jinak smýšlejícími. Mladí lidé jsou zcela schopni vést empatický dialog, ale je též nutné je k tomu konkrétně povzbudit.

Ve „věku korony“ je více než kdy jindy nutné vidět problematiku „patologickou nedůvěru každého vůči každému“ a „xenofobii“, kterou Stefan Zweig už popsal jako „duchovní epidemii 20. století“ (7). Když je druhý člověk v první řadě vnímán jako nositel „choroboplodných zárodků“ – nebo jako nositel iracionálních vyjádření, které ohrožují nejen všeobecně, ale i každý jednotlivý protějšek – pak společnost končí jakožto společnost, rozděluje se a rozpadá.

Militarizuje se - a znovu se pokusí odstranit všechny odlišující se názory, potažmo všechny odlišující se lidi ze svého monopolizovaného středu, protože na tyto nahlíží jako na životně nebezpečné. Jestliže sociální organismus, například společenství waldorfské školy, nepůsobí aktivně proti takové dynamice, pak nastává to, že žáci volají do školy policii, protože učitelka (odůvodněně, s lékařským potvrzením) nenosí masku; že učitelé vyhazují svého kolegu, protože se studenty probíral „slona v místnosti“, protože se zúčastnil schválené demonstrace nebo proto, že se někde vyjádřil veřejně; že znepokojení a rozlobení rodiče anonymně očerňují svou školu na úřadech a v tisku.

„Outsideři nejsou ti, kteří stojí od počátku zvenčí, nýbrž jsou tam v konkrétních historických dobách a za konkrétních sociálních podmínek postavení“, napsal Stephan Lessenich již v roce 2019 o „dynamice uzavírání prostoru pro právo“ ve společnosti (8). To, jak je určován společenský „prostor k debatě“ - tedy sociálně vysoce působivé omezení témat a pozic, o nichž se smí svobodně diskutovat – bylo tudíž důkladně popsáno už před rokem 2020 a tedy ještě bez jakékoliv souvislosti s koronovou krizí - například Rainerem Mausfeldem, jehož texty by bylo napínavé číst se staršími studenty (9).

Ve společenské sféře mladých lidí a s mladými lidmi – čili ideálně ve školní učebně – můžeme prostřednictvím podpory komplexního, mnohvrstevnatého uchopení situace a rozlišujícího myšlení ve spojení s rozhovorem ve smyslu Martina Bubera (10) působit proti tomuto vylučovacímu procesu. Přičemž nejde o nějakou politizaci výuky, nýbrž o příspěvek k povýšení kvalitativní úrovně v aktuálních, každodenně se konajících diskusích – obsahově prostřednictvím zahrnutí rozšířených perspektiv, ale též z hlediska komunikace s ohledem na způsob, kvalitu názorové výměny a společného rozmlouvání. V tomto by učitelé neměli ponechat dospívající lidi samotné (11).

Individualita a identita

K dovednostem, jejichž základy by měly být v dospívání přinejmenším položeny, patří zacházení s vlastním individuálním zdravím jednotlivce ve smyslu toho, co Ivan Illich nazval „autonomním odpovědným zvládnutím života“ a „organickou rovnováhou“ (12). Duševní život a způsob života mladých lidí je jak známo dynamický - a vystavený dynamickým krizím. Sebereflektující mladý člověk může nicméně zažít přítomnost vlastního Já i ve své tělesnosti. K tomu má waldorfská škola v rukou určité prostředky: především eurymii a umělecké, ale ovšem také řemeslné předměty. Nemůže být moudré obětovat zrovna tyto předměty, když jsou kapacity pro prezenční výuku omezeny kvůli oficiálním nařízením. Působí „hygienicky“, tím, že podporují zabydlení se v těle a zabydlení se s tímto tělem na světě.

A přítomnost Já v těle je právě tím, čím je charakterizována lidská imunita (13).

Tato má nikoliv pouze osobní, ale skutečně globální účinky: „Jedině když zabydlíme své tělo, dokážeme také Zemi udržet obyvatelnou“, píše Thomas Fuchs (14). Mezi poučení koronové krize patří existenciální význam ekologie a naše spoluzodpovědnost za ni – ta začíná v našem vlastním těle, skrze něž je součástí Země.

Taková spoluzodpovědnost, kterou lze uskutečnit pouze zodpovědným způsobem života v těle, které je správně uchopeno a zabydleno vlastním Já. Zatím si dospívající udělali zkušenost, že nikoliv pouze určitá témata ve třídě, nýbrž dokonce třída samotná se mohou stát tabu. Počínaje 2020, kdy byli nevyhnutelně dotlačeni do virtuálního prostoru, se mohli naučit ještě vědoměji prožívat význam konkrétní tělesnosti, vlastní inkarnace, ale také vtělení se do společného sociálního prostoru. V současné odcizené situaci je fyzické setkání v jeho jedinečnosti a vlastní hodnotě nově ceněno a stává se bezpodmínečně nutným „výchozím a konečným bodem“ pro zdárné virtuální setkání (15).

V tomto ohledu může tato doba předepsaného sociálního strádání vést k vnitřnímu zrání, ke zvýšení autonomie a případně i sil imunity skrze vlastní vnitřní a vnější aktivitu, skrze smysluplné činy – může k tomu vést; ale pouze v případě, když se individuálně podaří růst na překonávání překážek. Nemálo mladých lidí uvádí, že po prvotním šoku a velkém vystrašení na počátku koronové krize si pomalu našli cestu zase zpátky k sobě. Reflektování tohoto v rámci třídy na základě vlastního líčení může být pomůckou k dosažení úspěchu, pomůckou, která by neměla být opomíjena. Když se studenti vrátí do tříd, tyto rozhovory nutně vyžadují prostor. Tabuizované téma se musí stát tématem, pokud škola opravdu chce být „školou pro život“.

Princip naděje

Jak je to vlastně v této současnosti u mladých lidí se silami utváření ideálů?

„Pro pozdější život není nic horšího, než kdyby se těchto sil do dvacátého roku života nedostávalo“ (16). Co se stane s impulsem k přetváření a obnově stávajícího světa – životního prostoru, jestliže nelze plánovat nejen vlastní budoucnost, nýbrž se zdá, že zde nejsou vůbec žádné perspektivy? I proto, že nikdo neví, kudy a za jakých podmínek se vůbec bude moci rozvíjet? V takovéto krizi, alespoň na první pohled, to vypadá vyloženě špatně ohledně „lásky k tomu, co je konáním, co by se mělo stát činem“ (17).

V rámci hnutí „Pátky pro budoucnost“ vyzařovala z mnoha mladých lidí potřeba smysluplného utváření ideálů, skutečného nového vytváření civilizace, solidarity a empatie. V lednu 2020 Charles Eisenstein vyjádřil svoji obavu, že ty nejlepší impulsy mladých nositelů tohoto hnutí budou zapřaženy do soukolí sil udržujících systém, které momentálně vystupují ekologicky – těch stejných sil a konstelací, které ovšem vedly ke vzniku současné velké globální eko-sociální krize. Varoval před tím, aby se k této velké krizi přistupovalo s těmi stejnými přejatými myšlenkovými vzory a parametry, které jsou součástí problému (18). Můžeme zkusit poodstoupit pár kroků za tyto vzorce?

Abychom si všimli předpokladů, které člověku přijdou samozřejmě jako voda rybám? Abychom se naučili rozlišovat vlastní, hluboce pociťované ideály od jejich zneužitých a zvrácených dvojníků? Rudolf Steiner byl toho názoru, že dospívající musí sami najít své „morální intuice“ – a mít i tuto schopnost. Ale i dospívající v koronové době potřebují koncepční podněty, obrazy konkrétních utopií, které mohou po svém přetvářet a nadále utvářet. Koncepce a založení waldorfské školy se uskutečnilo z obsáhlé sociální utopie, která musela z veliké části zůstat neuskutečněná až do dnešních dní. V této „nenaplněnosti“ pramení mnohé aktuální problémy stále ještě ne „svobodných“ waldorfských škol, ale zároveň v této síle utopie, v cíli, kterým je výchova ke svobodě a schopnosti úsudku, spočívá jejich šance. Pouze tehdy, když tato úloha bude i za nepříznivých podmínek ve školách s žáky pravdivě uskutečňována, zůstanou – či se stanou – waldorfské školy viditelnou součástí oné civilní společnosti, která se právě začíná rodit ve vši pestrosti. Taková waldorfská pedagogika, která těží z této prapůvodní úlohy, bude v oné nastávající civilní společnosti zapotřebí – a může si zde získat uznání a sympatie, s nimiž může v nadcházejících sto letech pracovat. Waldorfská pedagogika, která se ze strachu nebo ze slabosti této úloze vyhýbá, takovou budoucnost mít nebude.

Převzato z:

Die Waldorfschulen auf dem Weg durch die Corona-Krise. Fragen, Aspekte, Perspektiven. Sborník duben 2021. Vydali Frank Schmidt a Tomáš Zdražil.

Autoři:

PhDr. Julia Selg, kunsthistorička a slavistka, je vědeckou spolupracovnicí a lektorkou v Ita Wegman Institutu, Arlesheim.

Prof. MUDr. Peter Selg je psychiatr a psychoterapeut pro děti a dospívající, vyučuje medicínskou antropologii (Univerzita Witten/Herdecke a Alanus Hochschule) a je členem vedení Goetheana (Všeobecná anthroposofická sekce / Ita Wegman Institut)

Použité prameny:

1. Rudolf Steiner: Poznání člověka a utváření výuky (Menschenerkenntnis und Unterrichtsgestaltung) (GA 302), Dornach 5. Aufl. 1986, S. 95.
2. Rudolf Steiner: Duchovně vědecký přístup k sociálním a pedagogickým otázkám (Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen) (GA 192), Dornach 2. Aufl. 1991, S. 37.
3. Srov. Peter Selg: Porozumění skutečnosti. Pedagogika dospívajících v době globální krize (Wirklichkeitsverständnis. Jugendpädagogik in globaler Krisenzeit), Arlesheim 2021; Osobní odvaha. Výzva pro svobodné waldorfské školy (Zivilcourage. Die Herausforderung freier Waldorfschulen), Arlesheim 2020; Mystérium Země. Příspěvky ke koronové době (Das Mysterium der Erde. Aufsätze zur Corona-Zeit), Arlesheim 2020.
4. Rudolf Steiner: Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky (Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik) (I) (GA 293), Dornach 5. Aufl. 1992, S. 144.
5. Thomas Fuchs: Obrana člověka. Základní otázky vtělené antropologie (Verteidigung des Menschen. Grundfragen einer verkörperten Anthropologie), Berlin 2020.
6. Amartya Sen: Pandemie autoritářství (Die Pandemie des Autoritarismus). In: Blätter für deutsche und internationale Politik 12/2020, Berlin 2020, S. 100.
7. Stefan Zweig: Svět včerejška. Vzpomínky Evropana (Die Welt von gestern. Erinnerung eines Europäer. In: Das Goetheanum. Wochenschrift für Anthroposophie. Nr. 29/30, 2020, S. 8.
8. Stephan Lessenich: Hranice demokracie. Účast jako problém rozdělování (Grenzen der Demokratie. Teilhabe als Verteilungsproblem), Stuttgart 2019, S. 33.
9. Rainer Mausfeld: Mlčení jehňátek. Jak demokracie elit a neoliberalismus likvidují naši společnost a základ našich životů (Das Schweigen der Lämmer. Wie Elitendemokratie und Neoliberalismus unsere Gesellschaft und unsere Lebensgrundlagen zerstören), Frankfurt a. M. 3. Aufl. 2019; Strach a moc. Mocenské techniky výroby strachu v kapitalistických demokraciích (Angst und Macht. Herrschaftstechniken der Angsterzeugung in kapitalistischen Demokratien), Frankfurt a.M. 4. Aufl. 2020.
10. Srov. Martin Buber: Princip dialogu (Das dialogische Prinzip), Gütersloh, 10. Aufl. 2006.
11. Srov. Peter Selg: Porozumění skutečnosti. Pedagogika dospívajících v době globální krize (Wirklichkeitsverständnis. Jugendpädagogik in globaler Krisenzeit). Arlesheim 2021.
12. Srov. Ivan Illich: Nemesis medicíny. O hranicích zdravotnictví (Die Nemesis der Medizin. Von den Grenzen des Gesundheitswesens), Reinbek bei Hamburg 1981. („Úroveň zdraví bude nejvyšší tam, kde prostředí umožňuje lidem vést osobní, autonomní, zodpovědný život. Úroveň zdraví klesá pouze tam, kde je nadměrně vytvářena závislost přežití na heteronomních (jinými určených) regulacích organické rovnováhy. Po překročení kritického množství je institucionální zdravotní péče - lhostejno, zda ve formě terapie, prevence nebo environmentálního plánování - synonymem pro systematické popírání zdraví“).

13. Srov. Thomas Hardtmuth: Syndrom korony – proč jsou obavy nebezpečnější než virus (Das Corona-Syndrom – warum die Angst gefährlicher ist als das Virus). In: Charles Eisenstein, Thomas Hardtmuth et al.: Korona a překonání odloučenosti (Corona und die Überwindung der Getrenntheit), Stuttgart 2020, str. 11-48.
14. Thomas Fuchs, na daném místě, str. 14.
15. Tamtéž, str. 13.
16. Rudolf Steiner: Poznání nadmyslového v naší době a jeho význam pro dnešní život (Die Erkenntnis des Übersinnlichen in unserer Zeit und deren Bedeutung für das heutige Leben) (GA 55), Dornach 2. Auf. 1983, str. 169.
17. Rudolf Steiner: Poznání jako úkol mládí (Die Erkenntnisaufgabe der Jugend) (GA 217a), Dornach 2. Auf. 1981, str. 92.
18. Charles Eisenstein: Vztek – odvaha – láska (Wut – Mut – Liebe), Zürich 2020. Originální text Charlese Eisensteina „Vymírání druhů a revoluce lásky“ byl zveřejněn v lednu 2020, předtím, než se „korona“ stala tématem: <https://charleseisenstein.org/essays/extinction-and-the-revolution-of-love/>. K tématu koronové krize hovoří Eisenstein v: Korunovace – v jakém světě to chceme žít? (Die Krönung – in was für einer Welt wollen wir leben?) In: Charles Eisenstein, Thomas Hardtmuth et al., str. 67-107.